

موانع توسعه‌ی اقتصادی سکونتگاه‌های غیررسمی شهر کرمان با استفاده از نظریه‌ی زمینه‌ای

مریم مختاری^۱، علیرضا وحیدزاده^۲، رامین مرادی^۳

چکیده:

موضوع این پژوهش موانع توسعه‌ی اقتصادی سکونتگاه‌های غیررسمی شهر کرمان و مسأله‌ی آن توسعه‌نیافتگی اقتصادی مناطق ذکر شده است. جامعه‌ی مورد مطالعه‌ی این پژوهش چهار سکونتگاه غیررسمی شهرک پدر، شهرک صنعتی، شهرک صیاد شیرازی و شهرک پشت‌بند مملکت بوده و روش انجام آن کیفی با رویکرد نظریه‌ی زمینه‌ای و استفاده از استراتژی مدل پارادایمی است. برای نمونه‌گیری در این پژوهش از روش هدفمند استفاده شده، تکنیک جمع-آوری داده‌ها مصاحبه‌ی عمیق و در دو سطح ساختار نهادی و محلی انجام و تحلیل داده‌ها به روش مقایسه‌ای مداوم استروس و کوربین صورت پذیرفته است. تعداد مصاحبه‌ها در سطح محلی ۴۳، تعداد مفاهیم شکل گرفته ۲۴ و تعداد مقوله‌های ایجاد شده ۱۰ مورد و در سطح ساختار نهادی نیز تعداد مصاحبه‌های صورت پذیرفته ۱۷، تعداد مفاهیم شکل گرفته ۷ و تعداد مقوله‌های ایجاد شده ۳ مورد است. در این بررسی به منظور قابل فهم کردن نتایج تحقیق برای

mmokhtari@yu.ac.ir

avahidzadeh1352@gmail.com

raminmoradi83@gmail.com

تاریخ پذیرش: ۹۷/۶/۲۷

۱- دانشیار جامعه‌شناسی دانشگاه یاسوج

۲- دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی دانشگاه یاسوج

۳- استادیار جامعه‌شناسی دانشگاه یاسوج

تاریخ وصول: ۹۷/۳/۲۳

خواننده و افزایش سطح یکنواختی و همسازی نتایج، در بحث روایی به اندیشه‌ی لینکلن و گوبا و در بحث پایایی به اندیشه‌های کرک و میلر رجوع گردیده است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که با توجه به تداوم شرایط علی مربوط به پدیده‌ی توسعه‌نیافتگی اقتصادی سکونتگاه‌های غیررسمی، شرایط زمینه‌ای و مداخله‌های غیرتخصصی ساختار نهادی، راهبردهای اتخاذ شده توسط ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی شهر کرمان، منجر به پیامدهای مورد انتظار در سند بالادستی ابلاغی نشده و با وجود گذشت بیش از یک دهه از زمان تصویب سند ذکر شده، در مناطق مورد بررسی، بستر لازم برای تحقق فرآیند توسعه‌ی مشارکتی در راستای تحقق توسعه‌ی اقتصادی هموار نگردیده است.

کلید واژه‌ها: سکونتگاه‌های غیررسمی، توسعه‌ی اقتصادی، نظریه‌ی زمینه‌ای، توسعه‌ی مشارکتی، ساختار نهادی

بیان مسأله

در چند دهه‌ی گذشته بسیاری از کشورهای جهان و از جمله ایران، امواج وسیعی از افزایش جمعیت در شهرها و تمایل به زندگی شهری را تجربه نموده‌اند، مسأله‌ای که باعث شده تا در بسیاری از موارد مناطق روستایی از جمعیت و بخصوص جمعیت فعال خالی و شهرها جایی برای پذیرش آن در محدوده‌های تعریف شده، نداشته و حجم وسیعی از جمعیت ناگزیر از سکونت در اطراف شهرها و مناطق غیررسمی شهری باشند. سکونتگاه غیررسمی به مفهوم امروزی، اشاره به اقامت‌گزینی بدون اجازه‌ی مالک زمین و معمولاً بدون یک طرح رسمی و بدون مطابقت با هیچ یک از قوانین و مقررات، استانداردهای برنامه‌ریزی و روش‌های عموماً پذیرفته شده ساخت‌وساز دارد (جهاد دانشگاهی، ۱۳۹۴). این پدیده در بعضی جوامع معلول کشش طبیعی قطب‌های صنعتی، شغلی، رفاهی و اداری و در برخی دیگر از جوامع بازتاب بیکاری و فقر (بیوکی و پورغلام، ۱۳۹۳) است.

مطالعات انجام پذیرفته در سطح جهانی نشان می‌دهد که نحوه‌ی برخورد با پدیده‌ی اجتماعی سکونتگاه غیررسمی طی پنجاه سال گذشته فراز و نشیب‌های زیادی را طی و

تغییرات چشمگیری از تخریب و تحقیر، به توانمندسازی و ضرورت قائل شدن حقوق شهروندی و حق مسکن برای ساکنان مناطق ذکر شده را تجربه نموده است (جهاد دانشگاهی، ۱۳۹۴). بر اساس گزارش ارائه شده از طرف مرکز اسکان بشر سازمان ملل^۱ در سال ۲۰۰۳ و با عنوان چالش سکونتگاه‌های غیررسمی^۲، بیش از یک میلیارد نفر از جمعیت جهان در اینگونه مناطق روزگار می‌گذرانند؛ این مرکز در سال ۲۰۰۸ در گزارشی با عنوان «وضعیت شهرهای جهان، شهرهای سازگارتر»، نیز اعلام می‌دارد که مسأله‌ی سکونتگاه‌های غیررسمی در کشورهای درحال توسعه با شدت بیشتری خودنمایی می‌کند، به طوری که در این کشورها بیش از یک سوم جمعیت شهری در مناطق ذکر شده زندگی می‌کنند (توانگر و همکاران ۱۳۹۳).

در ایران سکونتگاه غیررسمی پدیده‌ای تلقی می‌شود که در طول ۷۰ سال گذشته در شهرهای بزرگ پدیدار شده است به طوری که بر اساس آمارهای ارائه شده در سال ۱۳۹۳، حدود ۲۵ درصد جمعیت شهرنشین ایران در شرایط کنونی در سکونتگاه‌های غیررسمی که بیانگر بدترین نوع اسکان است روزگار می‌گذرانند (توانگر و همکاران، ۱۳۹۳). در شهر کرمان نیز مستندات آماری نشان می‌دهد که حدود ۱۱ درصد جمعیت شهری در سکونتگاه‌های غیررسمی زندگی می‌کنند که ۸۰ درصد این تعداد، ساکن محدوده‌ی قانونی شهری هستند (میره‌ای حاتمی‌نژاد و خدایی، ۱۳۹۱).

شواهد و واقعیت‌های موجود سکونتگاه‌های غیررسمی در شهر کرمان نشان از آن دارد که اگرچه همساز با تغییر نگرش صورت پذیرفته در جامعه‌ی جهانی و به منظور کاهش و یا مدیریت عوارض و مسائل اجتماعی و اقتصادی ناشی از سکونت در مناطق مورد مطالعه، در سال ۱۳۸۲ سند بالادستی ساماندهی و توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی توسط هیأت وزیران تصویب گردید، اما در مرحله‌ی اجرا و حسب آمارهای ارائه شده در گزارش سال ۱۳۹۳ اداره‌ی کل راه و شهرسازی، مناطق مورد بحث تغییرات مورد نظر در عرصه‌های مورد انتظار را نداشته و ضرورت اجرای سند ابلاغی از طرف ساختار

^۱ - Un habitat

^۲ - The challenge of slums

نهادی محلی نیز با وجود شرایط خاص اقتصادی- معیشتی و فرهنگی- اجتماعی حاکم بر مناطق مورد اشاره، جدی گرفته نشده است.

با توجه به مطالب عنوان شده، مسأله‌ی اصلی این پژوهش، توسعه‌نیافتگی اقتصادی سکونتگاه‌های غیررسمی شهر کرمان با وجود گذشت بیش از یک دهه از زمان تصویب سند بالادستی ساماندهی و توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی است؛ به عبارت بهتر محقق به دنبال پاسخی برای این سؤال است که چرا با گذشت بیش از یک دهه از زمان تصویب سند بالادستی مورد اشاره، سکونتگاه‌های غیررسمی شهر کرمان، تغییرات و بهبود مورد انتظار (ساماندهی و توانمندسازی) در حوزه‌های اقتصادی (از جمله سازمان- یافتگی اقتصادی، کیفیت زندگی ساکنان، مهارت‌های فنی و سرمایه‌های اجتماعی، مسئولیت‌پذیری ساختار نهادی در قبال وضعیت اقتصادی مردم منطقه، مشاغل کاذب غیرتولیدی از جمله دستفروشی، دوره‌گردی و...، فعالیتهای اقتصادی غیررسمی، بازار نامنظم و بدون مجوز شغلی و بدون تعرفه مالیاتی، بیکاری، بیکاری پنهان، بی‌ثباتی درآمد (جهاد دانشگاهی، ۱۳۹۴)، مشاغل نیمه‌وقت (میره‌ای، حاتمی‌نژاد و خدایی، ۱۳۹۱)، پایین بودن درآمد و نرخ بیکاری بالای ساکنان (ایراندوست، اعظمی و توالایی، ۱۳۹۳) مشاغل ناپایدار و نامشخص، فقر و محرومیت اقتصادی، نداشتن تخصص و مهارت، برنامه‌های حمایتی دولت، همکاری ساختار نهادی و...) را در رابطه با فشارهای ناشی از مشکلات و مسائل اقتصادی تجربه نموده (قربانی، ۱۳۹۵) و اینکه چه موانعی در این رابطه وجود داشته است.

تاریخچه‌ی تجربی پژوهش:

در رابطه با تاریخچه‌ی تجربی پژوهش، در ادامه و به طور خلاصه به مواردی از پژوهشهای انجام پذیرفته در ایران و جهان اشاره می‌شود که از آن جمله می‌توان به پژوهش مشکینی و همکاران در سال ۱۳۹۰ با عنوان "ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی با شیوه‌ی توانمندسازی در منطقه‌ی باقر شهر- محله‌ی بابا جعفری"، از جمله سکونتگاه‌های غیررسمی اطراف تهران که با روش میدانی به انجام پذیرفته اشاره کرد.

نتایج حاصل از پژوهش نشان داده که بسیاری از ساکنان سکونتگاه مورد مطالعه درگیر اشتغال غیرقانونی، کاذب و ناسالم بوده‌اند. تعلق به فرهنگ روستایی و سهم اندک آنها در تولید و رشد اقتصادی باعث شده تا همچنان در حاشیه بمانند.

رستم زاده (۱۳۹۱) نیز در تحقیقی با بررسی نگرش ساکنان محلی با استفاده از روش توصیفی تحلیلی و ابزار پرسشنامه در محله‌ی «توحید شهر بندرعباس»، نشان داد که اسکان غیررسمی، نداشتن سند مالکیت، فاضلاب، جمع‌آوری زباله از جمله مهمترین مشکلات محله‌های مورد اشاره بوده و توجه به استراتژی‌های توانمندسازی ضمن دوری جستن از نگاه صرف عمرانی در این رابطه می‌تواند کارساز واقع گردد.

در بحث تحقیقات خارجی، خلیفه^۱ (۲۰۱۱) در پژوهشی تأکید کرده که سکونتگاه‌های غیررسمی با وجود هم‌ی تلاش‌های صورت پذیرفته، در قاهره، به سرعت در حال رشد هستند. در این راستا به رسمیت شناختن سکونتگاه‌های غیررسمی و تأکید بر توسعه‌ی مشارکتی (اصلاح وضعیت سکونتگاه‌های غیررسمی از طریق فرصت‌سازی برای حضور و مشارکت مردم) به عنوان راهکاری مناسب مدنظر قرار گرفته است.

ناهار^۲ (۲۰۱۴) در پژوهشی به ضرورت همکاری ساختار نهادی دولتی و ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی، در راستای کاهش مشکلات موجود مناطق ذکر شده، اشاره کرده است.

در سال ۲۰۱۸، ویلیامز و همکاران، شناسایی قدرت و ضعف حکومت محلی برای مدیریت آب در شهر دوربان آفریقای جنوبی را با روش کیفی به انجام رساندند. نتایج حاصل از تحقیق، تأکید بر ضرورت ائتلاف بین ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی و دولت محلی به منظور مدیریت آب داشته و همچنین نشان می‌دهد که این ائتلاف می‌تواند تبادل دانش و تجربیات را تسهیل نماید چراکه درس‌های زیادی برای مقابله با سیلاب‌ها و تغییرات اقلیمی وجود دارد که می‌توان آن را از ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی آموخت.

^۱ - Khalifa

^۲ - Nahar

نگاهی به پژوهش‌های صورت پذیرفته در ارتباط با مسأله‌ی سکونتگاه‌های غیررسمی نشان می‌دهد که عمده‌ی این تحقیقات در داخل کشور، توصیفی بر واقعیت عینی و یا تحلیلی بر مشکلات موجود مناطق ذکر شده بوده و در مورد تحقیقات خارجی، آنچه قابل توجه است، تأکید بر توانمندسازی و رجوع به مشارکت ساکنان و استفاده از روش‌های توسعه‌ی مشارکتی است و دیگر به موضوع نقش و جایگاه ساختار نهادی دولتی و مکانیزم‌های لازم برای مشارکت و حضور مؤثر اجتماعی و مردمی و موانع آشکار و پنهان این جریان بخصوص در کشورهای جهان سوم کمتر توجه شده است و این همان مسأله‌ای است که پژوهش حاضر به آن خواهد پرداخت.

مبانی مفهومی و سنت‌های نظری

اندیشمندان اعتقاد دارند که توسعه به معنای بهبود وضع و شرایط زندگی فردی یا جمعی همواره و در طی تاریخ مورد توجه بشر بوده، اما معنای جدید آن به دوران معاصر یعنی پس از جنگ جهانی دوم بر می‌گردد که نظریه‌های متفاوتی در این رابطه مطرح شده (نقدی و صادقی، ۱۳۸۵)، نظریه‌هایی که هرکدام در مراحل بعد و تحت تأثیر تجربه‌های برگرفته از واقعیت عینی و عدم توانایی در بهبود شرایط زندگی فردی و اجتماعی، موفق به حفظ جایگاه خود نشده و به دلایلی چون (ازکیا و غفاری، ۱۳۸۴) بالا به پایین بودن، غیرمشارکتی و تجویزی بودن، نتیجه‌محور بودن، بی‌توجه به راه‌حل‌های مبتنی بر ابتکارات محلی، دولت محور بودن، توجه به توده‌های مکانیکی و غیرقابل مدیریت کلان، بی‌توجه به سرشت ویژه و خاص هر ناحیه، منطقه، محله و... تأکید بر پیش‌فرض‌های قراردادی کلان، عدم توجه به رویکردهای توانمندساز، در نظر نگرفتن سرمایه‌های اجتماعی و مؤلفه‌های اجتماعی و انگیزشی و فرهنگی و ارزشی و هنجاری در بحث توسعه، بی‌توجهی به ظرفیت‌های مردمی برای کنترل و هدایت برنامه‌های توسعه، بی‌توجهی به جنبه‌های پایدار زندگی اجتماعی و اقتصادی و محیطی و پویایی و انعطاف پذیری آن و... بخصوص در کشورهای جهان سوم، اقتدار علمی و عملی خود را از دست داده و زمینه را برای شکل‌گیری نظریه‌های جدید هموار نموده‌اند (حاجی‌پور،

۱۳۸۵؛ عنبری، ۱۳۹۲)، در نظریه‌های جدید دیگر توسعه با الگوی تمثیلی اسب ترویا توصیه نشده است (رفیع‌پور، ۱۳۷۶) و بر مبنای مشارکت و حضور اجتماعی، اولویت‌ها، خواسته‌ها و ظرفیت‌های مردم محلی و بومی استوار بوده و سازوکارهای مختلف آن نیز ریشه در اجتماعات و جوامع محلی دارند. این رویکرد امروز نیز قابل توجه است زیرا به افراد و اجتماعات این امکان را می‌دهد که به فاعلین توسعه تبدیل شوند (ندیپ آکو، ۲۰۱۷)، بر این اساس می‌توان رویکردهای نظری غالب بر این پژوهش را اندیشه‌ی توسعه‌ی جایگزین سمیر امین، دیدگاه‌های پساتوسعه و بخصوص توسعه‌ی مشارکتی عنوان کرد.

سمیر امین^۱ در بحث توسعه‌ی جایگزین، برنامه‌ی توسعه را مبتنی بر سیاست شهروندی می‌داند و اهمیت آن را در برابر تلاش‌های توسعه‌ی شکست خورده‌ی دولتی یا حکمرانی و یا از بالا به پایین و مبتنی بر نیروهای بازار مورد تأکید قرار می‌دهد؛ از نظر او توسعه با روش‌شناسی مشارکتی، درونزا و متکی به خود و تعریف نیازها به صورت محلی و این اعتقاد که توسعه باید متعهد باشد و یا اینکه از درون انجام شده و به نیازها و ظرفیت‌های درونی توجه داشته باشد، تعریف می‌شود (ندروین پیترز، ۲۰۰۱). از طرف دیگر میکلسن در بحث توسعه به موضوع ضرورت حمایت از بالا (ساختار نهادی) در کنار مشارکت از پایین (محلی و مردمی) تأکید کرده موفقیت توسعه را منوط به حمایت‌های ساختار نهادی می‌داند (میکلسن، ۱۳۸۷). میکلسن در بحث توسعه‌ی مشارکتی به طور عمده این موضوع را طرح می‌کند که توسعه جریانی دوسویه است و برای تحقق، نیازمند مشارکت و همکاری دو قطب این جریان یعنی مردم و کارگزاران توسعه است (میکلسن، ۱۳۸۷). او در ظهور پارادایم توسعه‌ی مشارکتی و در همین زمینه به دو نگرش عمده اشاره می‌کند، که یکی دخالت پایدار مردم در انتخاب، برنامه‌ریزی و اجرای برنامه‌ها و طرح‌هایی است که بر زندگی آنها تأثیر می‌گذارند و دیگری تداوم همکاری عمومی در این رابطه و نیز برخورداری از بازخورد قابل فهم درباره‌ی افزایش همبستگی و انسجام درونی بخش‌های

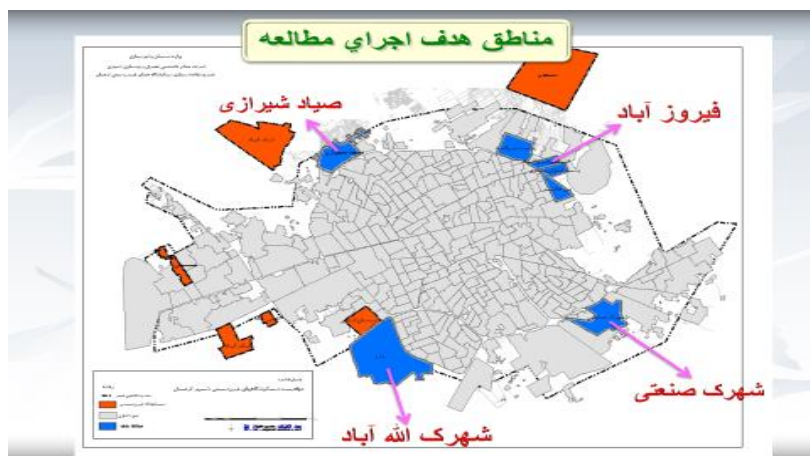
^۱ -Samir amin

مختلف مرتبط با فعالیت‌های توسعه است (میکلسن، ۱۳۸۷). این دیدگاه با رویکرد کلی حاکم بر برنامه‌های توانمندسازی همساز بوده و بر اساس آن می‌توان اینگونه انگاشت که توسعه‌ی اقتصادی سکونتگاه‌های غیررسمی، از طریق ارتقای ظرفیت اجتماعات محلی در کنار حمایت و بسترسازی‌های بخش دولتی (صالحی و خدایی، ۱۳۹۰) و یا همان نهادهای دولتی امکانپذیر خواهد بود. در رابطه با نقش نهادها در توسعه، اندیشمندان نهادگرا اعتقاد دارند که نهادها در پاسخ به ضروریات جامعه و به منظور به حداقل رسانی هزینه‌ها ایجاد شده (مشهدی، ۱۳۹۲) و شکل‌دهنده‌ی انگیزه‌های کنشگران اصلی اجتماعی در جامعه است (عجم‌اغلو و رابینسون، ۱۳۹۲).

با توجه به مباحث نظری مطرح شده و حساسیت نظری شکل گرفته، این پژوهش مبتنی بر رویکرد توسعه‌ی مشارکتی و در دو سطح محلی و نهادی انجام می‌پذیرد.

روش پژوهش

این پژوهش با روش کیفی و رویکرد نظریه‌ی زمینه‌ای انجام می‌پذیرد، استراتژی مورد استفاده در آن استفاده از مدل پارادایمی کوربین و استراوس است. تکنیک جمع‌آوری اطلاعات در این بررسی مصاحبه عمیق بوده است. جامعه‌ی هدف در سطح سکونتگاه‌های غیررسمی، ساکنان مناطق شهرک پدر- شهرک صیاد شیرازی، شهرک صنعتی، شهرک پشت بند مملکت و در سطح ساختارنهادی، نمایندگان تام‌الاختیار دستگاه‌های اجرایی در کارگروه‌های فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی ساماندهی و توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی زیرمجموعه‌ی حوزه‌ی اجتماعی استانداری کرمان است، در ضمن، اسامی ذکر شده در قسمت یافته‌ها، مستعار هستند.

شکل ۱: مناطق هدف در بررسی (گزارش اداره‌ی کل راه و شهرسازی استان کرمان، ۱۳۹۳)

جدول شماره (۱): تعداد مشارکت کنندگان به تفکیک محل سکونت

ردیف	عنوان	فراوانی	تعداد گزاره‌های استخراج شده	
			در سطح اجتماعی محلی	در سطح نهادی
۱	تعداد مصاحبه‌ها در سطح محلی	۴۳	۷۳	۲۲
۲	شهرک پشت بند مملکت	۱۱	تعداد مفاهیم تدوین شده	
۳	شهرک پدر	۹	در سطح اجتماعی محلی	در سطح نهادی
۴	شهرک صنعتی	۱۳	۲۴	۷
۵	شهرک صیاد شیرازی	۱۰	تعداد مقوله‌های شکل گرفته	
۶	تعداد مصاحبه‌ها در سطح دستگاه‌های دولتی	۱۷ مورد	در سطح اجتماعی محلی	در سطح نهادی
۷	جنس افراد مورد مصاحبه در سطح ساختار نهادی			
۸	زن	مرد	جنس افراد مورد مصاحبه در سطح محلی	
۹	۶	۱۱	زن	مرد
			۱۹	۲۴

در این پژوهش و در گردآوری داده‌ها از روش نمونه‌گیری هدفمند و در تحلیل داده‌ها از

روش نمونه‌گیری نظری استفاده شده که نوعی نمونه‌گیری از حوادث، وقایع، تجربه‌ها بر اساس مفاهیم در حال تکوین است (هالار، ۲۰۰۸)، (فلیک، ۱۳۸۸) و (استراوس و کربین، ۱۹۹۰).

جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها به روش مقایسه‌ای مداوم و مطابق روش استروس^۱ و کوربین^۲ انجام (رودریک، ۲۰۰۸) و در مرحله‌ی بعد و بر مبنای تقطیع و کدگذاری داده‌ها در سه مرحله و در سطحی از انتزاع، به گزاره‌ها، مفاهیم و مقوله‌های حاصله و ارتباط بین آنها پرداخته‌ایم (کربین و استروس، ۱۳۹۰).

واحد تحلیل در این روش، مفهوم است و کدگذاری روند یا فرآیندی تعبیر می‌شود که طی آن داده‌های خام تفکیک، مفهوم‌بندی و ترکیب می‌شوند (محمدپور، ۱۳۹۲: ۴۱). برای کدگذاری داده‌ها از سه روش کدگذاری باز، محوری و انتخابی استفاده گردیده و به منظور برقراری پیوند بین مقوله‌های شکل‌گرفته از مدل پارادایمی پیشنهادی استروس و کوربین استفاده می‌گردد. این مدل پارادایمی در بر دارنده‌ی اجزایی است شامل: شرایط علی، شرایط مداخله‌گر، زمینه، پدیده، راهبردهای عمل/ تعامل و پیامدها (استروس و کربین، ۱۳۹۱).

در این بررسی علمی و در بحث دقت و اعتبار^۳ داده‌ها به اندیشه‌ی لینکلن و گوبا رجوع گردیده است. بر این اساس مستدل کردن متن با نقل قول‌های قابل قبول (فلیک، ۱۳۸۸) و درگیری طولانی پژوهشگر با متن که باعث شکل‌گیری درک موثقی از زمینه می‌شود (هومن، ۱۳۸۵)، همه به اعتبار تحقیق کمک می‌کنند. در بحث اعتماد^۴ نیز در این پژوهش به اندیشه‌های کرک^۵ و میلر^۶ و اعتماد همزمانی رجوع می‌گردد که عبارت است از یکنواختی یا همسازی نتایجی که در یک زمان واحد با ابزارهای مختلف به دست

^۱ - Strauss

^۲ - Corbin

^۳ - Validity

^۴ - Reliability

^۵ - Kirk

^۶ - Miller

آمده‌اند (فلیک، ۱۳۸۸).

یافته‌های تحقیق:

داده‌های به دست آمده برای این پژوهش حاصل ۴۳ مورد مصاحبه عمیق در سطح سکونتگاه‌های غیررسمی و ۱۷ مورد مصاحبه‌ی عمیق در سطح ساختار نهادی بوده است که حاصل تقطیع داده‌ها در سطح سکونتگاه‌های غیررسمی ۲۴ مفهوم و ۱۰ مقوله و در سطح ساختار نهادی ۷ مفهوم و ۳ مقوله است. لازم به توضیح است که نتایج حاصل از استخراج داده‌ها در بخش ساختار نهادی، در قالب شرایط مداخله‌گر آورده شده است.

پدیده‌ی توسعه‌نیافتگی اقتصادی

یافته‌های ناشی از استخراج داده‌ها، پدیده‌ی توسعه‌نیافتگی اقتصادی سکونتگاه‌های غیررسمی شهر کرمان را حاصل انتزاع مقوله‌های عدم امنیت اشتغال، بازار کسب و کار غیررسمی و پایین بودن کیفیت زندگی ساکنان عنوان و در رابطه با مقوله‌ی عدم امنیت اشتغال، به مفاهیم، نداشتن یک شغل پایدار، نداشتن یک شغل مشخص، اشتغال کاذب و بیکاری ساکنان پرداخته‌اند. زمانیان و موسوی در مقاله‌ای با عنوان امنیت اشتغال و شاخصهای اندازه‌گیری آن، امنیت اشتغال را به عنوان "حمایت از افراد در برابر ازدست دادن اشتغال تعریف می‌کنند؛ بدین معنا که امنیت اشتغال، ظرفیتی است که امکان تداوم اشتغال را تضمین می‌کند؛ اگرچه لازم نباشد که کارگر در یک شغل فعالیت کند. به عبارت دیگر، امنیت اشتغال از این منظر، یک چارچوب نهادی- سازمانی برای اشتغال مستمر و مداوم تلقی می‌شود" (زمانیان و موسوی، ۱۳۹۴).

بنی‌اسدی از مشارکت کنندگان و از ساکنان منطقه‌ی شهرک پدر اظهار نموده‌اند که "کار ما شانسیه، می‌ریم روی میدون شانس بیاریم یه نفر مارو می‌بره سرکار، ممکنه چند روز با اون کار کنیم اما چند روز هم بیکار باشیم، اصلاً حسابی نیست، بعضی فصولاً که کارگیر نمیاد می‌ریم چتر بازی، از بندر یا زاهدان جنس میاریم اینجا می‌فروشیم، یعنی دلالی می‌کنیم."

نصیری از ساکنان منطقه شهرک پدر عنوان نموده‌اند که "توی این منطقه می‌تونم شغل-

هایی مثل کارگری، بنایی، چاه‌کنی، راننده‌ی ماشین سنگین، دستفروشی، چتربازی، تولید و فروش انواع مشروبات الکلی، مال‌خری، فروش مواد مخدر و محرک و ساقی‌گری، جمع کردن ضایعات، پرورش حیوانات خانگی و... رو ببینی، اینجا ساکنان برای زندگی ناچار به هر کاری دست می‌زنن"

اظهارات مشارکت‌کنندگان نشان از آن دارد که ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی در شهر کرمان، به دلایلی چون ناپایداری شغلی، نداشتن یک شغل مشخص، اشتغال کاذب و بیکاری‌های فصلی، از امنیت اشتغال مورد انتظار، برخوردار نبوده و این درحالی است که امنیت اشتغال را می‌توان به عنوان مؤلفه‌ای مؤثر در بحث توسعه‌ی اقتصادی سکونتگاه‌های غیررسمی به حساب آورد، زیرا امنیت اشتغال می‌تواند زمینه‌ی افزایش درآمد، بهبود کیفیت زندگی، کاهش سطح فقر و محرومیت در منطقه را به همراه داشته باشد.

بازار کسب و کار غیررسمی، مقوله‌ای دیگر در این رابطه است. در کتاب برآورد اقتصاد زیرزمینی و تحلیل علل شکل‌گیری آن در ایران و در نقل قولی از توماس^۱، یکی از مهمترین ویژگی‌های اقتصاد غیررسمی، غیرقانونی بودن و غیرمجاز بودن آن عنوان شده و در رابطه با آن به فعالیت‌هایی چون تولید کالاها و خدمات خلاف قانون، مثل مال‌دزدی، اخاذی، تولید و خرید و فروش مواد افیونی، فحشا نیز اشاره گردیده است. بر اساس نظر توماس، این نوع از کسب و کارها، مبادلات بازاری داشته و ماهیت تولید و توزیع آنها می‌تواند قانونی یا غیرقانونی باشند (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۲).

رضایی از مشارکت‌کنندگان و ساکنان شهرک صنعتی، اعتقاد داشت که "اگه بیان و به چارچوبی رو تعریف کنن، از این وضعیت بهتره، الان هرکی هرکاری انجام می‌ده، نه مجوزی می‌خواد نه به کسی جوابگو هست"

رستمی از مشارکت‌کنندگان و افراد ساکن در شهرک پدر، اعتقاد داشتند که "خیلی از کارایی که الان داره انجام میشه، کارای حلال نیست، اگه دولت بیاد و اینجارو سروسامون

¹ - Thomas

بده، خیلی از این کارایی که الان هست جمع میشه و به کارای بهتری ایجاد میشه" اظهارات مشارکت‌کنندگان نشان می‌دهد که اگر چه تا زمان انجام این پژوهش، از طرف ساختار نهادی اقتصادی محلی، هیچگونه مجوزی برای فعالیت‌های اقتصادی در سکونتگاه‌های غیررسمی شهر کرمان صادر نگردیده، اما کسب و کارهایی در این مناطق به صورت غیرقانونی و غیر مجاز در حال فعالیت هستند.

آخرین مقوله در بحث توسعه‌نیافتگی اقتصادی سکونتگاه‌های غیررسمی، پایین بودن کیفیت زندگی ساکنان مناطق مورد بحث است که در رابطه با آن می‌توان به مفاهیم محرومیت اقتصادی و پایین بودن سطح درآمد ساکنان اشاره نمود. در همین راستا محققین کیفیت زندگی در سکونتگاه‌های غیررسمی را در "بعد اقتصادی با معیارهایی چون بارتکفل، وضعیت اشتغال، میزان درآمد سرپرست خانوار و میزان رهن و اجاره تبیین می‌کنند" (شکوهی، شیرازی و حداد مقدم، ۱۳۹۲).

رستمی به عنوان یکی از مشارکت‌کنندگان ساکن در منطقه پشت بند مملکت، اظهار می‌داشتند که: "مشکل ما مربوط به امروز و دیروز نیست، بیشتر از هیجده ساله که می‌دویم اما دستمون به جایی بند نشده و نمی‌تونیم تغییری توی وضع خودمون داشته باشیم، هر روز وضعمون از روز قبل بدتر میشه، توی بدترین شرایط داریم زندگی می‌کنیم، دیگه عادت کردیم، برای مسؤلان هم که اصلا مهم نیست."

حسینی، از جمله مشارکت‌کنندگان ساکن در منطقه شهرک پدر اعتقاد داشتند که "تقریباً وضع مالی همه ساکنان این منطقه مثل هم هست، همه‌مون زندگی سختی داریم و پولی که در میاریم به سختی کفاف هزینه‌های زندگیمونو می‌ده و آگه با مشکلی روبه رو بشیم دیگه بیچاره‌ایم."

اظهارات مشارکت‌کنندگان نشان می‌دهد که ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی شهر کرمان تحت تأثیر محرومیت اقتصادی و پایین بودن سطح درآمد ساکنان، سطح پایینی از کیفیت زندگی را تجربه می‌کنند.

جدول شماره (۲): مفاهیم و مقوله‌های مربوط به پدیده

دسته	مقوله	مفهوم
پدیده توسعه‌نیافتگی اقتصادی	عدم امنیت اشتغال	نداشتن یک شغل پایدار
		نداشتن یک شغل مشخص
		اشتغال کاذب
		بیکاری
	بازار کسب و کار غیر رسمی	غیر مجاز بودن کسب و کارهای شکل گرفته
		غیر قانونی بودن برخی از کسب و کارهای شکل گرفته
	کیفیت پایین زندگی ساکنان	محرومیت اقتصادی
		پایین بودن سطح درآمد ساکنان

شرایط علی:

در رابطه با شرایط علی مربوط به توسعه‌نیافتگی اقتصادی سکونتگاه‌های غیررسمی شهر کرمان مقوله‌های فقدان مهارت‌های فنی، ضعف سرمایه‌ی اجتماعی و عدم مسئولیت‌پذیری ساختار نهادی در قبال وضعیت اقتصادی مردم منطقه از مصاحبه‌های انجام پذیرفته انتزاع گردیده‌اند، که در رابطه با مقوله‌ی ضعف مهارت‌های شغلی و فنی ساکنان می‌توان به مفاهیم ضعف مهارت‌های تخصصی یا فنی و ضعف آموزش‌های کاربردی اشاره کرد. اندیشمندان اعتقاد دارند که برای بهبود وضعیت سکونتگاه‌های غیررسمی، مؤثرترین برنامه، توانمندسازی ساکنان است که می‌بایست از طریق "کاستن فاصله‌های مهارتی و ایجاد فرصت‌های توسعه‌ی مهارت‌های خلاق فنی و کارآفرینی برای مردان، زنان و جوانان به منظور اشتغال در بازارهای رسمی و یا خود اشتغالی صورت پذیرد" (سالاروندیان و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۴۴).

صادقی از مشارکت‌کنندگان ساکن در منطقه‌ی شهرک صنعتی، اظهار می‌داشتند که: "ما ساکنان، اینجا هیچ فن یا تخصص مشخصی نداریم و به خاطر همینه که کار درست و حسابی هم نمیتونیم دست و پا کنیم،

عباس‌زاده، از مشارکت‌کنندگان ساکن در شهرک صیاد شیرازی نیز اعتقاد داشتند " اینجا آدمی که تخصصی داشته باشه نداریم، تاجایی که من می‌دونم همه کارگر هستن، می‌رن روی میدون دنبال کار، البته اونجا هم بعض وقتا کار گیرشون نمیداد چون هرکی کارگر بخواد افغانستان رو می‌بره و میگه افغانستان بهتر کار می‌کنن، همین باعث میشه که خیلی وقتا بیکار بمونیم.

اظهارات مشارکت‌کنندگان نشان می‌دهد که سکونتگاه‌های غیررسمی شهر کرمان "برای توسعه‌ی اقتصادی نیاز به ظرفیت توسعه‌پذیری در این رابطه دارند و آموزش‌های مهارتی و فنی و تخصصی" (ملاشاهی و ملاشاهی، ۱۳۹۲: ۵۲) ساکنان، می‌تواند به عنوان یک مؤلفه‌ی مؤثر این ظرفیت را در مناطق مورد بررسی ایجاد کند.

ضعف سرمایه‌ی اجتماعی مقوله‌ای دیگر در بحث شرایط علی توسعه‌نیافتگی اقتصادی سکونتگاه‌های غیررسمی شهر کرمان عنوان می‌شود که می‌توان آن را مبتنی بر مفاهیم ضعف اعتماد و شبکه‌های اجتماعی ضعیف ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی تعریف نمود. " سرمایه‌ی اجتماعی از نظر بوردیو بر تعهدات و ارتباطات اجتماعی مبتنی است، سرمایه‌ی اجتماعی، انباشت منابع بالفعل و بالقوه‌ای است که مربوط به داشتن شبکه‌ای نسبتاً پایدار از آشنایی و شناخت متقابل است، محققان همچنین اعتقاد دارند که عضویت در یک گروه برای هر یک از اعضا از طریق حمایت یک سرمایه‌ی جنبی، صلاحیتی فراهم می‌نماید که آنان را مستحق اعتبار به معانی مختلف کلمه می‌کند (خوشفر و میرزاخانی، ۱۳۹۵: ۵)، در همین راستا پاتنام نتیجه می‌گیرد که، سرمایه‌ی اجتماعی هم اجرای سیاست و هم اجرای اقتصاد را تقویت می‌کند (خوشفر و میرزاخانی، ۱۳۹۵).

سالاری، به عنوان یکی از مشارکت‌کنندگان ساکن در شهرک صیاد شیرازی، اظهار می‌داشتند که: " ما نیاز به وام داریم اما بانک‌ها از ما دو ضامن کارمند می‌خوان، حالا شما

بگین من دو ضامن کارمند از کجا باید جور کنم، واقعیت اینکه کسی ضامن ما همیشه، مردم غریب که نه، حتی آشنای درجه یک آدم هم این روزا دیگه حاضر نیستن برای خودشون درد سر درست کنن، بدتر از همه اینه که ما هیچی برای گرو گذاشتن هم نداریم"

رستمی هم به عنوان یکی دیگر از مشارکت‌کنندگان ساکن در منطقه‌ی پشت‌بند مملکت اعتقاد داشتند که "توی این جامعه اگه کسی رو نداشته باشی، رسوایی و دستت به هیچ جا بند نمیشه، رفتیم وام بگیریم، مسؤلش میگه باید دوتا ضامن کارمند رسمی داشته باشی، با چند نفر که میشناختم اینو در میون گذاشتم اما هیچکدوم قبول نکردن و گفتن ما قبلا ضامن شدیم دیگه نمی‌تونیم ضامن بشیم، رفتیم دنبال جواز کسب، اونقدر بالا و پایینمون کردن که پششیمون شدیم، خدا نکنه کارت گیر کنه، اینجا کسی کمکت نمی‌کنه"

اظهارات مشارکت‌کنندگان نشان از ضعف سرمایه‌های اجتماعی در سکونتگاه‌های غیررسمی شهر کرمان دارد. "در سالهای اخیر بحث سرمایه‌ی اجتماعی جایگاه ویژه‌ای در نظریه‌ها و مباحث اقتصادی باز نموده و مطالعات متعددی در کشورهای مختلف صورت گرفته پذیرفته که نشان می‌دهد رابطه‌ی بسیار نزدیکی بین سرمایه‌ی اجتماعی و عملکرد اقتصادی یک جامعه وجود دارد" (سوری، ۱۳۹۳: ۵۴)،

عدم مسؤولیت‌پذیری ساختار نهادی در قبال وضعیت اقتصادی مردم منطقه آخرین مقوله در بحث شرایط علی حاکم بر پدیده‌ی توسعه‌نیافتگی اقتصادی سکونتگاه‌های غیررسمی شهر کرمان است. در نگرش نهادگرا، توسعه در پاسخ به تکامل تدریجی نهادها ایجاد می‌شود، بنابراین میزان رشد و توسعه‌یافتگی کشورها به درجه‌ی کنترل ریسک‌ها و مخاطرات تجاری به وسیله‌ی نهادها بستگی دارد. نهادهای کارآمد موجب کاهش هزینه‌های اطلاعاتی، تشویق تشکیل سرمایه و حرکت آزادانه‌ی آن، اجازه‌ی قیمتی شدن ریسک‌ها و همچنین سایر تسهیلات مشارکتی می‌شوند. گسترش این نهادها خود به خود باعث گسترش و توسعه‌ی صنایع و فعالیت‌های اقتصادی می‌گردد (رمضانی باصری و

میرفردی، ۱۳۹۳: ۱۳۲).

حسینی، از جمله مشارکت‌کنندگان ساکن در منطقه‌ی شهرک پدر اعتقاد داشتند که "دستمان خالی و نیاز به کمک دولت داریم، ما مجبور شدیم کشاورزی و زمین‌هایمان را ول کنیم و بیاییم اینجا چون بعد از خشکسالی دولت هیچ کاری برای ما انجام نداد، اینجا هم که هستیم دولت هیچ همکاری با ما ندارد و ما روبه حال خودمون ول کرده". ایزدپناه، از ساکنان منطقه‌ی شهرک صیاد شیرازی اعتقاد داشتند که "ما ناچار از آمدن به این منطقه شدیم، دولت نشسته بود و انتظار می‌کشید تا ما از گشنگی بمیریم، شما بپرسید ما چند سال زندگی سخت رو از سر گذروندیم و بپرسید دولت چه کمکی به ما کرده، حالا اومدیم اینجا کارگری می‌کنیم، همینجا هم خیرش که نمی‌رسه، هر روز یه دردسری برامون درست می‌کنه، برید ببینید توی کشورای دیگه به فکر حیواناتم هسن، آدما که جای خود دارن"

اظهارات مشارکت‌کنندگان نشان می‌دهد که مسئولیت‌پذیری ساختار نهادی محلی، می‌تواند در سکونتگاه‌های غیررسمی شهر کرمان، تسهیلگر تحقق فرآیندهای توسعه‌ی اقتصادی باشد، در واقع ساختار نهادی ذکر شده، شرایطی را فراهم می‌نماید تا در آن ساکنان بتوانند در رابطه با موضوع توسعه‌ی اقتصادی، اقدام‌های مؤثری داشته باشند.

جدول شماره (۳): مفاهیم و مقوله‌های مربوط به شرایط علی

دسته	مقوله	مفهوم
شرایط علی	فقدان مکانیزم‌های مهارت‌آموزی کاربردی در منطقه	عدم وجود تخصص در بین ساکنان
		فقدان آموزش‌های کاربردی در منطقه
	ضعف سرمایه‌ی اجتماعی	اعتماد اجتماعی
		شبکه‌های اجتماعی ضعیف
	عدم مسئولیت‌پذیری ساختار نهادی در قبال وضعیت اقتصادی مردم منطقه	فقدان برنامه‌های حمایتی دولت
		بی‌تفاوتی ساختار نهادی

زمینه و بستر

درباره‌ی زمینه‌ی مرتبط با پدیده‌ی توسعه‌نیافتگی اقتصادی سکونتگاه‌های غیررسمی، نتیجه‌ی حاصل از استخراج داده‌ها، انتزاع مقوله‌ی عدم پتانسیل سرمایه‌گذاری در مناطق ذکر شده است. این مقوله مبتنی بر مفاهیم پایین بودن انگیزه‌ی سرمایه‌گذاری و محدود بودن فرصت‌های شغلی تعریف می‌شود.

بر اساس نظر محققان، توسعه و پیشرفت مناطق محروم در زمینه‌های اقتصادی نیازمند سرمایه‌گذاری است؛ به عبارت دیگر رشد و توسعه‌ی اقتصادی بدون انباشت و سرمایه‌گذاری ممکن نخواهد بود. بیشتر متفکران دلیل توسعه‌نیافتگی بسیاری از کشورها را کمبود درآمد، پس‌انداز و در نتیجه سرمایه‌گذاری ناکافی می‌دانند. سرمایه‌گذاری می‌تواند بخش تولیدی را تحرک بخشد و با افزایش تولید موجب رشد تجارت و بهبود سطح زندگی مردم و رشد و توسعه‌ی اقتصادی شود (میرباقری و سلاحورزی، ۱۳۹۵: ۱۰۲).

ایزدپناه، از ساکنان منطقه‌ی شهرک صیاد شیرازی اعتقاد داشتند که "به خاطر بحث‌هایی که دولت‌ها در رابطه با غیررسمی بودن و غیرقانونی بودن سکونت، توی این منطقه راه انداختن و مشکل ناامنی، دگه هیشکی حاضر نیست بیاد اینجا سرمایه‌گذاری کنه، هرچند هم که برایش سود داشته باشه، چون ذهنیت خوبی از این طور مناطق نداره، دولت هم بهش اجازه نمیده." مفهوم دیگر محدود بودن فرصت‌های اقتصادی در مناطق مورد بررسی است. محققان اعتقاد دارند که در اینگونه مناطق "مفهوم محدود بودن فرصت‌های اقتصادی ابعاد مختلفی از فعالیت‌های اقتصادی منطقه را در بر می‌گیرد، برای مثال ممنوعیت در صدور مجوزها و محدودیت‌های مالی، دسترسی ساکنان به زمینه‌ی سرمایه‌گذاری و وجوه مورد نیاز برای سرمایه‌گذاری را محدود کرده و ظرفیت هرگونه سرمایه‌گذاری درونی یا بیرونی و مشارکت مؤثر ساکنان در این رابطه را با مشکل مواجه می‌سازد (فتحی، ۱۳۹۲: ۶۹).

بنی اسدی از ساکنان منطقه‌ی شهرک پدر اظهار می‌داشتند که: "دولت اینجارو به امان

خدا ول کرده، کلی جوون داریم اینجا بیکارن، اگه زمينه براشون هموار نباشه سرخورده ميشن و ميرن توی يه کارایی که آخر و عاقبت نداره، الان شما ببينيد اینجا چی هست، اسمش مسکونيه، اما واقعا بيايونه"

اظهارات مشارکت‌کنندگان نشان می‌دهد که سکونتگاه‌های غیررسمی شهر کرمان به دلیل عدم پتانسیل اقتصادی لازم، نتوانسته‌اند انگیزه‌ی کافی را در افراد درونی و بیرونی برای هرگونه سرمایه‌گذاری ایجاد نمایند، همچنین مناطق ذکر شده فاقد هرگونه فرصت شغلی مجاز و قانونی نیز هستند.

جدول شماره (۴): مفاهیم و مقوله‌های مربوط به شرایط زمينه‌ای

دسته	مقوله	مفهوم
زمينه	عدم پتانسیل سرمایه‌گذاری در منطقه	پایین بودن انگیزه‌ی سرمایه‌گذاری در منطقه
		محدود بودن فرصت‌های شغلی در منطقه

شرایط مداخله‌گر

در رابطه با شرایط مداخله‌گر یا محدودکننده‌ی راهبردهای عمل / تعامل در سکونتگاه‌های غیررسمی شهر کرمان، مقوله‌های کم‌توانی ساختار نهادی در تفسیر اسناد بالادستی، کم-توانی ساختار نهادی در اجرای سند بالادستی مربوط به ساماندهی و توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی و گرایش ساختار نهادی محلی به بهره‌برداری سیاسی از موضوع سکونتگاه‌های غیررسمی، استخراج شده‌اند. محققان اعتقاد دارند که "در ادبیات توسعه‌ی مشارکتی و در رابطه با موضوع ساماندهی و توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی، ساختار نهادی نه به عنوان معمار یا برنامه‌ریز و یا تأمین‌کننده و یا نظم‌دهنده، بلکه به عنوان یک شریک" (داداش‌پور و علیزاده، ۱۳۹۰: ۵۸) "و تسهیلگر فرآیند توسعه" (چانگ، ۲۰۱۱: ۴۸۲) است که "نقش اصلی آن فراهم نمودن زمينه‌ی مساعد برای مشارکت و خودیاری‌های هدایت شده ساکنان با رویکرد "ایجاد و یا تقویت گروه‌های موجود محلی و استقلال آنها برای مشارکت فعال" (وان هک، ۲۰۰۳: ۶) و مواجهه مؤثر با فرصت‌ها و یا استفاده از ظرفیت‌های ابلاغی و یا "تسهیلگری برای شکل‌گیری

ابتکارات و انگیزه‌های فردی در درون گروه‌هاست" (وان‌هک، ۲۰۰۳)، کم‌توانی ساختار نهادی در تفسیر و اجرای اسناد بالادستی و گرایش ساختار نهادی محلی به سیاسی کردن موضوع ساماندهی و توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی، می‌تواند روند تحقق توسعه‌ی مشارکتی در مناطق مورد بررسی را محدود و حتی متوقف نماید.

صادقی از مشارکت‌کنندگان سطح نهادی عنوان می‌داشتند که "ما تاکنون توی اینجور کارا نبودیم و چیزی نمی‌دونیم و از آن بدتر اینه که مسؤلان کارگروه هم چیز زیادی در این رابطه نمی‌دونن، و از طرز صحبتاشون کاملاً مشخصه که اونا هم آشنایی خاصی با این طور کارا ندارن، و گر نه برای بهبود وضعیت مناطق مورد بحث، بین خودشون تقسیم کار نمی‌کردن"

میرحسینی، از جمله دیگر مشارکت‌کنندگان سطح نهادی در این رابطه اعتقاد داشتند که "یک‌شبه همیشه توی اینطور مناطق تغییرات زیادی بوجود آورد، بهتره مسؤلان بیشتر تخصصی به این موضوعات نگاه کنن تا سیاسی، کسی نمی‌توانه ما رو مجبور کنیم برن توی این مناطق منابع سازمانیمونو هزینه کنیم"

اظهارات مشارکت‌کنندگان، نشان می‌دهد که ساختار نهادی محلی از ظرفیت مدیریتی (هدایت‌گری) و کارشناسی (تسهیل‌گری) لازم در رابطه با موضوع ساماندهی و توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی و منابع قانونی ممکن در این رابطه برخوردار نبوده و به همین دلیل درگیر مداخله‌های غیرتخصصی و غیر مؤثر شده و نتوانسته آنگونه که باید زمینه‌ی تغییرات مورد انتظار را در مناطق ذکر شده تسهیل‌گری و هدایت‌گری نماید.

جدول شماره (۵): مفاهیم و مقوله‌های مربوط به شرایط مداخله‌گر

دسته	مقوله	مفهوم
	پایین بودن ظرفیت ساختار نهادی در تفسیر اسناد بالادستی	ضعف شناخت تخصصی ساختار نهادی از برنامه سردرگمی ساختار نهادی درباره‌ی رسالت برنامه

شرایط مداخله‌گر	پایین بودن ظرفیت ساختار نهادی در اجرای اسناد بالادستی	تجربه‌ی کاری ضعیف نمایندگان ساختار نهادی
		مشخص نبودن یک دستگاه متولی مسلط برای اجرای برنامه
		ضعف آموزش لازم کارشناسان ساختار نهادی
	گرایش مدیران ساختار نهادی به بهره‌برداری سیاسی از موضوع سکونتگاه‌های غیررسمی	
گرایش ساختار نهادی محلی به بهره‌برداری سیاسی از موضوع سکونتگاه‌های غیررسمی	گرایش مدیران ساختار نهادی محلی به اقدامات نمایشی سیاسی در سکونتگاه‌های غیررسمی	
	گرایش ساختار نهادی محلی به اقدامات نمایشی سیاسی در سکونتگاه‌های غیررسمی	

راهبردهای عمل / تعامل

راهبردهای عمل / تعامل در راستای پاسخگویی به پدیده‌ی مورد مطالعه و مبتنی بر شرایط زمینه‌ای و شرایط مداخله‌گر تدوین می‌شوند. در این بررسی مراجعه فرد فرد ساکنان به ساختارهای نهادی اقتصادی، مکاتبه‌های فردی ساکنان با ساختارهای نهادی اقتصادی، تأمین نیازهای اقتصادی خانواده از طریق مراجع غیررسمی، نوشتن استشهاد محلی و ارائه به مقامات کشوری به منظور دریافت خدمات اقتصادی، جمع شدن درب استانداری و مطالبه‌گری در زمینه‌ی خدمات اقتصادی، مکاتبه با نمایندگان مجلس در زمینه‌ی خدمات اقتصادی منطقه، بستن جاده‌ی اصلی همراه با حرکت‌های خشن و مطالبه‌گری در زمینه‌ی خدمات اقتصادی، پذیرش شرایط اقتصادی موجود منطقه توسط تعداد زیادی از ساکنان، انطباق تعداد زیادی از ساکنان با شرایط اقتصادی سکونت در مناطق مورد بررسی، خودداری تعداد زیادی از ساکنان از هرگونه پیگیری در زمینه بهبود وضعیت اقتصادی منطقه و خودداری ساکنان از هرگونه سرمایه‌گذاری اقتصادی در سکونتگاه‌های

غیررسمی، از جمله راهبردهایی هستند که با توجه به شرایط زمینه‌ای و شرایط مداخله‌گر توسط ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی شهر کرمان و به منظور بهبود شرایط اقتصادی مناطق مورد بررسی اتخاذ شده‌اند.

عباسی از مشارکت‌کنندگان و ساکنان شهرک پشت بند مملکت، اظهار می‌داشتند که "برای گرفتن خدمات توی زمینه‌های اقتصادی، تنها راهی که به ذهنمون می‌رسیده این بوده که بریم و سر و صدا راه باندازیم یا اعتراض کنیم که شاید دولتیا مجبور بشن بهمون امکانات بدن، اما تا این لحظه چندان نتیجه‌ای نگرفیم"

صادقی از مشارکت‌کنندگان ساکن در منطقه‌ی شهرک صنعتی نیز اعتقاد داشتند که "تعداد زیادی از ساکنان همین وضعیت آشفته رو پذیرفتن، یعنی اینکه دیگه براشون مهم نیست یا عادت کردن، نه پیگیری می‌کنن و حرفش رو می‌زنن"

اظهارات مشارکت‌کنندگان نشان می‌دهد که راهبردهای ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی شهر کرمان، به دلیل عدم تسهیلگری و هدایتگری موثر ساختار نهادی و عدم شکل‌گیری ظرفیت‌های محلی و زمینه مساعد، مبتنی بر قواعد، منابع و روش‌های تعریف شده در اسناد قانونی ابلاغی، تدوین نشده‌اند.

جدول شماره (۶): مفاهیم و مقوله‌های مربوط به راهبردهای عمل تعامل

دسته	مقوله	مفهوم
شرایط مداخله‌گر	اقدام ساکنان به حرکت‌های هدایت نشده در راستای بهبود شرایط اقتصادی غیررسمی منطقه	اقدام ساکنان به حرکت‌های فردی هدایت نشده
		اقدام ساکنان به حرکت‌های جمعی هدایت نشده
	انفعال ساکنان در برابر شرایط اقتصادی غیر رسمی منطقه	کنار آمدن تعداد زیادی از ساکنان با شرایط اقتصادی غیررسمی منطقه رها نمودن شرایط اقتصادی غیررسمی منطقه به حال خود

پیامدها

در این بررسی، پیامدهای ناشی از راهبردهای عمل/تعامل را می‌توان در قالب گزاره‌های بی‌اعتنایی ساکنان نسبت به وضعیت اقتصادی موجود منطقه، ورود تعداد زیادی از ساکنان به فعالیت‌های اقتصادی غیررسمی در منطقه، افزایش شکاف بین سازمانهای دولتی و مردم محلی، احساس ناامیدی ساکنان از نمایندگان مجلس، احساس ناامنی ساکنان از سرمایه‌گذاری در منطقه، کاهش اعتماد ساکنان نسبت به گفته‌های کارکنان ساختار نهادی، کوچک ماندن حجم سرمایه‌گذاری‌ها در منطقه و در قالبی غیر مجاز و غیر قانونی، عدم تمایل فعالان اقتصادی بیرونی به سرمایه‌گذاری در منطقه، غیررسمی ماندن فعالیت‌های اقتصادی منطقه و شکل نگرفتن گروه‌های محلی، عنوان نمود که می‌توان آنها را در قالب مفاهیم پذیرش وضعیت اقتصادی موجود منطقه توسط تعداد زیادی از ساکنان، عدم اعتماد تعداد زیادی از ساکنان نسبت به ساختار نهادین محلی، شکل نگرفتن بستر سرمایه‌گذاری در منطقه و شکل نگرفتن بستر مناسب برای تحقق اعتماد متقابل بیان کرد

نگارستانی از مشارکت‌کنندگان ساکن در منطقه شهرک پدر اظهار می‌داشتند که "برای جواز کسب خیلی‌ها پیگیر شدن اما چون منطقه حاشیه هست، برای ساکنانش، جواز صادر نمی‌شه، به خاطر همین ساکنان هم بیکار نمودن و هرکی به هر شکلی که فکر می‌کرد، کسب و کاری راه انداخته، کاری هم به کسی نداره"

محمدی از جمله مشارکت‌کنندگان و از ساکنان منطقه‌ی پشت بند مملکت، اظهار می‌داشتند که "دولتیا تکلیف مارو روشن نمی‌کنن، اگه تکلیف ما اینجا روشن می‌شد، هستن آدمایی که حاضرن بیان اینجا کسب و کار راه بندازن، مشکل ما الان بلا تکلیفی هست، البته ما هم بیکار ننشستیم و داریم کار خودمونو می‌کنیم"

اظهارات مشارکت‌کنندگان نشان می‌دهد که راهبردهای اتخاذ شده توسط ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی شهر کرمان، پیامدی جز تداوم توسعه‌نیافتگی اقتصادی مناطق ذکر شده، در بر نداشته و ساکنان نه تنها وضعیت اقتصادی موجود مناطق مورد بحث را

پذیرفته، بلکه اعتماد خود را نیز به ساختار نهادی محلی از دست داده‌اند؛ از طرف دیگر ساختار نهادی محلی نیز نتوانسته تسهیلگری و هدایتگری لازم را در مورد با ایجاد بسترهای مناسب برای سرمایه‌گذاری‌های بیرونی و درونی و شکل‌گیری اعتماد متقابل و تحقق توسعه‌ی مشارکتی فراهم نماید.

جدول شماره (۷): مفاهیم و مقوله‌های مربوط به پیامدهای حاصل از راهبردهای عمل تعامل

دسته	مقوله	مفهوم
پیامدها	عدم تحقق توسعه مشارکتی و تداوم توسعه‌نیافتگی اقتصادی سکونتگاه‌های غیررسمی شهر کرمان	پذیرش وضعیت اقتصادی موجود منطقه توسط تعداد زیادی از ساکنان
		عدم اعتماد تعداد زیادی از ساکنان نسبت به ساختار نهادین محلی
		شکل نگرفتن بستر سرمایه‌گذاری در منطقه
		شکل نگرفتن بستر مناسب برای تحقق اعتماد متقابل

شکل ۲: مدل پارادایمی

نتیجه‌گیری:

واقعیت‌های موجود در مورد سکونتگاه‌های غیررسمی شهر کرمان، نشان می‌دهد که اگرچه در سال ۱۳۸۲ و تحت تأثیر تغییر نگرش جهانی نسبت به موضوع مواجهه با مسأله‌ی سکونتگاه‌های غیررسمی و رویکردهای نوین به توسعه، در ایران سند بالادستی ساماندهی و توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی تدوین و تصویب و برای اجرا به ساختارهای نهادی ابلاغ گردیده است، اما این سند با وجود گذشت بیش از یک دهه از زمان تصویب، در عمل از طرف ساختارهای نهادی محلی جدی گرفته نشده و خروجی

مورد انتظار را به بار نیاورده است. بر اساس نتایج حاصل از تحقیق، سکونتگاه‌های غیررسمی شهر کرمان در زمان انجام این پژوهش با مسائلی چون عدم امنیت اشتغال، بازار کسب و کار تعریف نشده و پایین بودن کیفیت زندگی ساکنان و به عبارت بهتر، توسعه‌نیافتگی اقتصادی مواجه هستند.

نتایج تحقیق، در مورد پدیده‌ی توسعه‌نیافتگی اقتصادی، به شرایط علی و زمینه‌ای اشاره و شرایط علی را مبتنی بر مفاهیم ضعف مکانیزم‌های مهارت آموزی شغلی در منطقه، ضعف سرمایه‌های اجتماعی و ضعف مسئولیت‌پذیری ساختار نهادی محلی تعریف و در مورد شرایط زمینه‌ای به مفاهیم پایین بودن انگیزه‌ی سرمایه‌گذاری و محدود بودن فرصت‌های شغلی و در کل عدم پتانسیل سرمایه‌گذاری در منطقه اشاره می‌کنند. نتایج ذکر شده نشان می‌دهد که در طول بیش از یک دهه از زمان تصویب سند بالادستی ساماندهی و توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی، تغییری در شرایط علی و زمینه‌ای پدیده‌ی مورد بحث ایجاد نشده و ساختار نهادی محلی، با وجود آزادی و اختیار عمل و به دلایلی چون پایین بودن ظرفیت تخصصی در تفسیر و پایین بودن ظرفیت کارشناسی در اجرای اسناد بالادستی ابلاغی و گرایش به بهره‌برداری سیاسی از موضوع ساماندهی و توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی، موفق به مداخله‌ای مؤثر در مناطق مورد مطالعه به منظور تحقق توسعه‌ی مشارکتی نشده است.

عدم مداخله‌ی مؤثر ساختار نهادی محلی در رابطه با ساماندهی شرایط علی و شرایط زمینه‌ای و عدم تحقق هدایت‌گری‌های مورد انتظار از طرف ساختار ذکر شده، به منظور شکل‌گیری ظرفیت انسانی لازم در مناطق مورد بررسی و در راستای اتخاذ راهبردهای مؤثر، باعث شده تا شرایط علی و زمینه‌ای سامان نیافته، در تعامل با راهبردهای اتخاذ شده‌ی بی‌تناسب با ظرفیت‌های قانونی ابلاغی توسط ساکنان، پیامدهای مورد انتظار یا همان توسعه‌یافتگی اقتصادی را در مناطق مورد مطالعه به بار نیاورند و این در حالی است که تحقق توسعه‌ی مشارکتی در کنار اقدام‌ها و حرکت‌های مؤثر از پایین، تسهیلگری و هدایتگری از بالا و یا همان حمایتگری ساختار نهادی را ایجاب می‌نماید، همانطور که

الگوی‌های توسعه‌ی مشارکتی، توسعه را جریانی دوسویه تعریف کرده که برای تحقق، نیازمند مشارکت و همکاری دو قطب این جریان یعنی مردم محلی و کارگزاران توسعه هستند. در این راستا طرفداران اندیشه‌ی توسعه‌ی مشارکتی به دو نگرش عمده توجه می‌کنند، یکی دخالت آگاهانه و پایدار مردم در انتخاب، برنامه‌ریزی و اجرای برنامه‌ها و طرح‌هایی است که بر زندگی آنها تأثیر می‌گذارد و دیگری تداوم همکاری عمومی در این رابطه و نیز برخورداری از بازخورد قابل فهم در خصوص افزایش همبستگی و انسجام درونی بخش‌های مختلف مرتبط با فعالیت‌های توسعه است.

بر این اساس توسعه‌نیافتگی سکونتگاه‌های غیررسمی در شهر کرمان را می‌توان به ظرفیت‌ها و قابلیت‌های ضعیف اقتصادی مناطق مورد مطالعه و همچنین کم‌توانی ساکنان برای مطالبه‌گری‌ها و دخالت مؤثر در نیازسنجی، طراحی، برنامه‌ریزی و اجرای طرح‌ها و برنامه‌های اقتصادی منجر به توسعه یا ضعف مشارکت از پایین در کنار تسهیلگری‌ها و هدایتگری‌های ضعیف و غیرتخصصی ساختارنهادی محلی یا ضعف حمایتگری از بالا مرتبط دانست. چنین شرایطی به نوبه‌ی خود، امکان شکل‌گیری کنش‌ها و راهبردهای مؤثر در راستای توسعه‌ی اقتصادی منطقه را تضعیف نموده و توسعه‌نیافتگی اقتصادی را تداوم می‌بخشد.

منابع:

- ازکیا، مصطفی و غفاری، غلامرضا. (۱۳۸۴). *جامعه‌شناسی توسعه*، تهران: انتشارات کیهان.
- استروس، انسلم و کرین، جولیت. (۱۳۹۱). *مبانی پژوهش کیفی: فنون و مراحل تولید نظریه‌ی زمینه‌ای*، ترجمه‌ی ابراهیم افشار، تهران: نشر نی.
- استروس، انسلم و کرین، جولیت. (۱۳۹۰). *اصول و روش تحقیق کیفی*، ترجمه‌ی بیوک محمدی، تهران: انتشارات پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- اغلو، عجم و رایبسون، جمیمز. (۱۳۹۲). نقش نهادها در رشد و توسعه، ترجمه‌ی محمد حسین نعیمی‌پور، *مجله‌ی اطلاعات سیاسی-اقتصادی*، شماره‌ی ۲۹۳، صص ۹۰-۱۰۹.
- ایراندوست، کیومرث؛ اعظمی، محمد؛ تولایی، روح‌اله. (۱۳۹۳). شاخصهای تعریف و تعیین سکونتگاههای غیررسمی در ایران، *مطالعات و پژوهشهای شهری و منطقه‌ای*، شماره‌ی ۲۱، صص ۴۳-۶۰.
- بیوکی، جلال و پورغلام، هادی. (۱۳۹۳). رویکرد راهبردی به ساماندهی سکونتگاههای غیررسمی در کلان شهرهای کشور: مطالعه‌ی موردی: شهرک نوده مشهد، *ششمین کنفرانس برنامه‌ریزی و مدیریت شهری*، مشهد: ایران.
- توانگر، فاتح و همکاران. (۱۳۹۳). کلید گمشده‌ی امنیت اجتماعی در سکونتگاههای غیررسمی، *فصلنامه‌ی مددکاری اجتماعی*، دوره‌ی ۳، شماره‌ی ۱، صص ۲۶-۱۶.
- جهاد دانشگاهی. (۱۳۹۴). *سکونتگاههای غیررسمی*، تهران: سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی.
- حاجی پور، خلیل. (۱۳۸۵). برنامه‌ریزی محله‌محور رهیافتی کارآمد در ایجاد مدیریت شهری پایدار، *نشریه‌ی هنرهای زیبا*، دوره‌ی ۱، شماره‌ی ۲۶، صص ۳۷-۴۶.
- خوشفر، غلامرضا و میرزاخانی، شهربانو. (۱۳۹۵). بررسی رابطه بین شاخصهای سرمایه اجتماعی با سطح توسعه‌یافتگی (مورد مطالعه: شهرستان‌های استان گلستان در سالهای ۱۳۹۰-۱۳۸۵). *فصلنامه‌ی مشارکت و توسعه‌ی اجتماعی*، دوره‌ی ۲، شماره‌ی ۳، صص ۱-۲۵.
- داداش‌پور، هاشم و عزیزاده، بهرام. (۱۳۹۰). *اسکان غیر رسمی و امنیت تصرف*، تهران: انتشارات ذرخش.

- رستم‌زاده، یاور. (۱۳۹۱). ساماندهی و توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی در محلات شهری با بررسی نگرش ساکنان محلی: مطالعه‌ی موردی: محله‌ی توحیدشهر بندرعباس، *مجله‌ی مدیریت شهری*، شماره‌ی ۲۹، صص ۳۳۶-۲۲۱.
- رفیع‌پور، فرامرز. (۱۳۷۶). *توسعه و تضاد*، تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
- رضائی باصری، عباس و میرفردی، علی اصغر. (۱۳۹۳). تبیین نهادگرایی و گرایش آن به توسعه، *مجله‌ی اقتصادی*، دوره‌ی ۲، شماره‌های ۳ و ۴، صص ۱۳۸-۱۲۱.
- زمانیان، زهرا و موسوی، اشرف السادات. (۱۳۹۴). امنیت اشتغال و شاخصهای اندازه‌گیری آن، *ماهنامه‌ی کارور جامعه*، شماره‌ی ۱۸۲، صص ۲۵-۴.
- سالاروندیان، فاطمه و همکاران. (۱۳۹۵). نقش مشاغل غیررسمی در تسکین اسکان غیررسمی (مطالعه‌ی موردی: حصارامیر پاکدشت)، *فصلنامه‌ی اقتصاد و مدیریت شهری*، شماره‌ی ۱۴، صص ۱۶۱-۱۴۰.
- سوری، علی. (۱۳۹۳). سرمایه‌ی اجتماعی و رشد در ایران، *فصلنامه‌ی پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی*، دوره‌ی ۲۲، شماره‌ی ۶۹، صص ۶۴-۴۹.
- شکوهی، محمد؛ شیرازی، علی و حدادمقدم، زهره. (۱۳۹۲). بررسی عوامل مؤثر بر ارتقاء کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه غیررسمی پنج تن آل عبا (التیمور مشهد)، *مجله‌ی جغرافیا و توسعه‌ی ناحیه‌ای*، شماره‌ی ۲۱، صص ۷۹-۵۹.
- صالحی امیری، سیدرضا و خدایی، زهرا. (۱۳۹۰). حاشیه‌نشینی و اسکان غیررسمی، تهران: انتشارات ققنوس.
- عنبری، موسی. (۱۳۹۲). *جامعه‌شناسی توسعه*، تهران: انتشارات سمت.
- فتحی و همکاران. (۱۳۹۲). عوامل زمینه‌ساز بی‌وفایی زناشویی زنان، *فصلنامه‌ی علمی پژوهشی رفاه اجتماعی*، شماره‌ی ۵۱، صص ۱۳۱-۱۰۹.
- فلیک، اوه. (۱۳۸۸). *درآمدی بر روش تحقیق کیفی*، ترجمه‌ی هادی جلیلی، تهران: نشر نی.
- قربانی، احمد. (۱۳۹۵). *توسعه‌ی اقتصادی*، تهران: نشر اندیشه روشن.
- محمدپور، احمد. (۱۳۹۲). *روش تحقیق کیفی ضد روش*، تهران: انتشارات جامعه‌شناسان.

- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی. (۱۳۸۲). برآورد اقتصاد زیرزمینی و تحلیل علل شکل‌گیری آن در ایران با استفاده از الگوهای منطق فازی. شماره‌ی مسلسل ۶۸۶۲، کد موضوعی ۲۴۰.
- مشهدی احمد، محمود. (۱۳۹۲). معنی و مفهوم نهاد در اقتصاد نهادگرا، فصلنامه‌ی پژوهشنامه‌ی اقتصادی، دوره‌ی ۴، شماره‌ی ۴۸، صص ۷۷-۴۸.
- معاونت پژوهش‌های اقتصادی مجلس شورای اسلامی. (۱۳۹۳). نقش نهادها و تضمین حاکمیت قانون در رشد و توسعه‌ی اقتصادی. تهران: دفتر پژوهش‌های مجلس.
- ملاحاهی، غلام عباس و ملاحاهی، حسینعلی. (۱۳۹۲). نقش آموزش‌های فنی و حرفه‌ای در توسعه‌ی روستایی، ماهنامه‌ی اجتماعی، اقتصادی، علمی و فرهنگی کار و جامعه، شماره‌ی ۱۵۹، ۵۱-۵۶.
- میرباقری، میرناصر و سلاحورزی، میثم. (۱۳۹۵)، موانع جذب سرمایه‌گذاری در حوزه‌ی شهری (مورد مطالعه: استان لرستان)، فصلنامه‌ی اقتصاد و مدیریت شهری. دوره‌ی ۵، شماره‌ی ۱، صص ۱۱۴-۱۰۱.
- میره‌ای، محمد و همکاران. (۱۳۹۱). اسکان غیررسمی در ایران و جهان، تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی.
- میکلسن، بریتا. (۱۳۸۷). روش‌های توسعه، ترجمه‌ی محمد جواد ناطق پور، تهران: انتشارات پژوهشکده‌ی مطالعات اجتماعی و فرهنگی
- هومن، حیدرعلی. (۱۳۸۵). راهنمای پژوهش کیفی، تهران: انتشارات سمت.
- Chang. HA-g. (2011). Institutions and economic development: theory, policy and history. **Journal of Institutional Economics**, 4, 473-498.
- Corbin, J., Strauss, A. (1990). Grounded theory: procedures, canons, evaluative criteria. **journal of qualitative sociology**, 1, 3- 21.
- Hollar. T, L. (2008). the sisyphusian predicament: existentialism and a grounded theory analysis of the experience and practice of public administration, **dissertation of doctor of Philosophy**: florida atlantic university.
- Khalifa, A. K. (2011). Architectural engineering evolution of informal settlements upgrading strategies in egypt. **Journal of habitat international**, 35,40-49.
- Nahar, S. (2014). Text analysis of social development as a concept, **for**

- the Degree of master of social work**, The university of Texas.
- Nederveen Pieterse, J. (2001). **Development theory**, London, published: nottingham trent university.
 - Roderick, C. (2008). Commodifying self: a grounded theory of the senior of undergraduate study, **a dissertation of doctorate of Philosophy**, the university of New Brunswick
 - Ndip Ako, J. (2017). **Participator development: A study of Community and Citizen Participation in Development and Policymaking in Stockholm**, Malmo university.
 - Van Heck, B. (2003). **Participatory Development: Guide lines on Beneficiary Participation in Agricultural and Rural Development**. Rome Italy, Food and Agriculture Organization of the United Nations
 - Williams, D., Costa, M., Colliers, L., & Sutherland, C. (2018). Informal Settlements and Flooding: Identifying Strengths and Weaknesses in Local Governance for Water Management, **Journal of water**, 10, 871-891.

